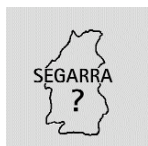


nucli urbà



IVORRA



Nucli: Ivorra

Distància des de Cervera: 18,2 km

Accés: Carretera

Altitud: 567 m

Indret: A Cervera, en la rotonda situada al nord de la ciutat, agafarem la N-141f fins a connectar, després de recórrer 6,5 km, amb la C-25 (Eix Transversal) que deixarem a la sortida 93 (Sant Ramon-Torà) on reprendrem la N-141f en direcció Calaf i, poc després, per la LV-3003 en direcció Torà. Passarem primer per Portell, després per l'indret conegut com els Hostalets, on la carretera desvia a mà esquerra direcció a Guissona i des d'on hom contempla la vall d'Ivorra. Les primeres cases es troben poc després del km 5 de la LV-3003, però per accedir al nucli urbà pròpiament dit hem d'arribar fins a una cruïlla on arrenca la carretera local LV-3004 que mor en el mateix nucli. També podem accedir a Ivorra, venint de Barcelona, per la C-25 o per la C-1412 en direcció Ponts-Andorra fins poc abans d'entrar a Torà on ens desviarem a mà esquerra per la LV-3003 que ens menarà a Ivorra després de recórrer 4,4 km. Des de Lleida o Andorra, podem arribar a Ponts i d'aquí agafar també la C-1412 en direcció a Calaf fins poc després de travessar el nucli de Torà on agafarem, com abans, la LV-3003.



Tipologia urbana: Desenvolupament a redós del castell medieval

Dinàmica urbanística: Carrers que davallen i ocupen el turó; ampliació més enllà del nucli clos

Perspectives de futur: Deteriorament progressiu amb alguna excepció

Estat de conservació: Bo-regular

Interès: Mitjà

Caràcter del nucli: Agro-ramader

Dinàmica de poblament: Tendència a decreixer

Habitants municipi: 163 (2001)

Superfície municipi: 15,29 km²

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

Pel que fa al poblament d'Ivorra, i a la llum de les troballes efectuades al Tossal de les Forques, a 300 m al nord-est del santuari de Santa Maria, podem contemplar la possibilitat d'un substrat d'època neolítica i l'existència amb posterioritat d'un hàbitat ibèric, dels quals caldria comprovar –a partir d'una excavació arqueològica– si se n'han conservat estructures. Així mateix, la descoberta d'una làpida funerària del s. II d. JC, fora tanmateix del seu context, afegeix un nou interrogant en relació als hàbitats premedievals d'Ivorra.

La documentació medieval, que ens parla en plural de les Ivorres, ens obre el camí a considerar la possibilitat d'un segon nucli, no pas agrupat, que s'hauria configurat en les immediacions del santuari i de l'era del Vicenç, on antigament hi havia l'església de Santa Maria i la capella dels sants Gervasi i Protasi. És molt probable, en aquest sentit, després de la campanya d'excavació de l'any 1997, que una prospecció més a fons de la zona donés ple sentit a la hipòtesi d'aquest segon nucli, coincident en el temps amb els orígens del nucli urbà pròpiament dit. Referint-nos a aquest, el seu origen l'hem de situar en època altmedieval, en el context de la reconques-



Com succeeix en bona part de la Catalunya Nova, Ivorra esdevé un d'aquells nuclis castrals que es desenvoluparen a redós d'una torre o castell primerencs (Arxiu fotogràfic de Jaume Coberó)

ta impulsada pels comtats catalans; en aquest sentit els experts ens parlen de nuclis de poblament agrupat, inicialment oberts, sense muralles, si bé situats en llocs alts i defensables, cosa que canvià amb la inestabilitat del segle IX. Sembla que la nova situació va afavorir la formació en llocs elevats del terreny de petits nuclis de població agrupada que es reunien entorn d'una torre o castell ja existents, normalment en zones de frontera o al costat dels camins. Aquest model coincideix, per tant, amb l'exemple de poblament del nucli d'Ivorra, situant-se en l'àrea d'influència dels castells del marge dret del riu Llobregós, com Castellfollit de Riubregós, Torà o L'Aguda; s'emplaça així mateix en un indret elevat, proper a les vies de comunicació amb Torà, Calaf, Castellfollit de Riubregós, Cervera o Guissona, i al costat també de l'aigua, que brollava abundantment de les fonts properes.

Ivorra formaria part dels anomenats pobles castrals, típics de la Catalunya Nova, nascuts com a conseqüència del procés de feudalització, on les cases es protegien a redós de la torre i rere muralles formant vil·les closes; amb carrerons estrets i tortuosos on als quals donaven les diminutes cases, generalment d'una sola planta. El nucli d'Ivorra encara conserva aquesta estructura, amb la torre presidint en el cim –i en altre temps amb la primitiva església romànica al seu redós– i amb les cases que s'agrupaven en forma circular pel vessant occidental del puig. El poble quedava tancat amb la muralla que el voltava



En aquesta imatge aèria de 1990 hom planteja el traçat de les muralles del nucli medieval presidit per la l'anomenada "Torre del Moro" en la part més alta de la vila (Arxiu Municipal d'Ivorra)

seguint el traçat urbà marcat pels actuals carrer Sota Eixides, plaça Major i travessera de les Eres. De la muralla se'n conserven algunes restes a la cara nord, on hom pot documentar, a part dels murs, una possible bestorre i també per la cara oest, damunt del pati de cal Millàs. Per tot el recorregut del carrer Sota Eixides, la muralla l'hem de situar, tanmateix, darrere dels coberts, on s'aixequen precisament les cases. El nucli medieval emmurallat s'obria en tres punts; un amb sortida per l'actual carrer del Forn, en la confluència amb la travessera de les Eres; l'altre amb sortida a la part baixa del carrer Major i finalment un altre, bastit a tocar de la primitiva església, actualment plaça Major. D'aquestes tres sortides, la del carrer Major encara conserva els portals, però tanmateix ens hem de remetre al primitiu traçat urbà per considerar el portal de cal Reart com el més



A partir del castell o torre els nuclis medievals nasqueren rere muralles formant viles closes, només obertes pels portals que hi donaven accés (Arxiu fotogràfic de Jaume Coberó)



De l'any 1983 és, també, aquesta imatge que mostra la façana llevant i migjorn de cal Nuix (abans cal Carlà o Tristany), obra arquitectònica dels segles moderns (Arxiu fotogràfic de Jaume Coberó)

antic, mentre que el de cal Millàs, que trobem uns metres més avançat en relació a l'anterior, s'hauria bastit en època posterior, baixmedieval o fins i tot moderna, probablement coincidint amb la construcció de les cases adjacents, com cal Millàs, que ja es troben fora murs i que utilitzen la muralla com a mur de tancament posterior.

De les primitives cases d'època romànica no en quedà pràcticament res. Les reformes i ampliacions n'han esborrat qualsevol indici més enllà d'algun mur escadusser de fonamentació dels edificis actuals o de suport al portal abans esmentat. En aquest sentit, la datació dels edificis més antics no aniria més enllà dels segles baixmedievals, és a dir XIV-XV, com és el cas, per exemple, de cal Millàs.

Situats en època moderna, la fesomia d'Ivorra va canviar amb la construcció d'un imponent casal senyorial a la part alta del poble, en un dels punts més accessibles, molt a prop del portal de la Vila. Va ser promogut i finançat per la família Tristany, com a carlans d'Ivorra des del segle XV, seguint els cànons constructius de l'època, amb el típic portal adovellat d'arc de mig punt i grans finestral amb motllures als pisos superiors. La construcció d'aquest edifici coincideix en el temps amb la construcció de ca l'Isidre, antigament Salavert o Camats, però aquest edifici tanmateix no pot competir, ni per aproximació, amb cal Carlà. La construcció coincideix, així mateix, amb una època de prosperitat econòmica que permet que molts dels castells segarrencs s'ampliïn a fi de fer-los més confortables; alguns, com el de Montcortés, es basteixen de nova planta. Durant aquests segles s'aixecaren, coincidint amb les tres entrades de la vila, tres creus monumentals en senyal de protecció.

La màxima expansió del nucli, coincidint amb un augment de població generalitzat, succeeix durant els segles XVIII i XIX. El nucli s'estén vers migjorn i ponent; a migjorn s'aixeca un nou barri fora murs, limitat pel carrer de la Barceloneta i de les Eres, i que rep el nom del primer; fora murs, també, sota el portal de cal Millàs es basteix un agrupament de cases limitat per la costa a ponent, i l'avinguda del portal a llevant. Recordem que és a final del segle XVIII quan



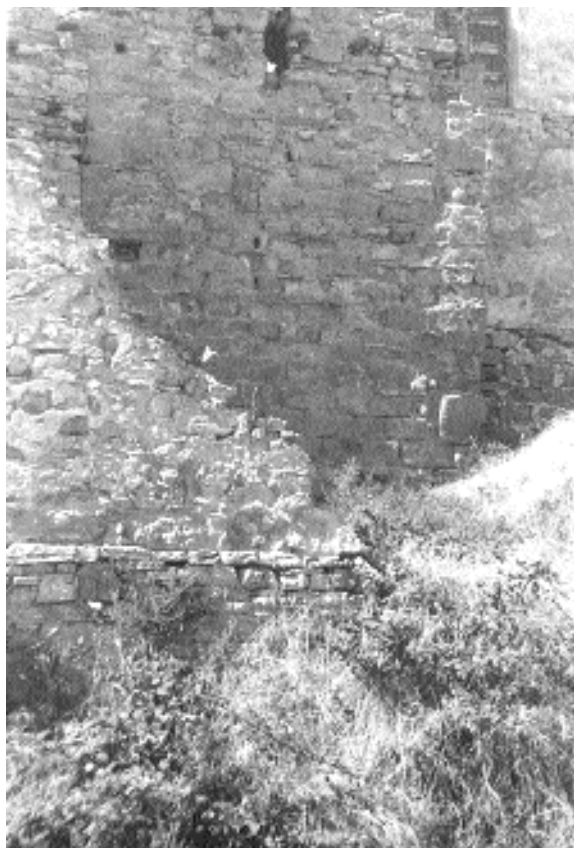
La màxima expansió del nucli arrenca al s. XVIII però es fa efectiva durant el segle XIX i primera meitat del XX. Aquesta imatge de l'any 1983 ens mostra el nucli encimbellat dalt del puig, amb la part medieval, que es desenvolupà pel vessant oest, i la part més moderna, que es desenvolupà fora murs, també pel vessant oest i al llarg de la carena vers migjorn (Arxiu fotogràfic de Jaume Coberó)

es basteix, a llevant del nucli, el nou temple parroquial i l'actual cal Salvadoret (o Rull). Finalment, i fora murs, també hem de ressenyar la construcció ja des del segle XVIII d'alguns habitatges exempts prop del santuari, com cal Segués, Paredador, Puig Satorra, Farran i Sangrà. O com cal Molins, que també formaria part, junt a diverses masoveries que es reparteixen per tot el terme, d'aquestes construccions d'època contemporània. Així mateix, dins el terme, s'entrecruaven camins importants, provinents de Calaf, Castellfollit de Riubregós, Torà, Guissona i Cervera; aquest fet, relacionat amb l'augment del trànsit de traginers a partir del segle XVIII, va fer que s'aixequessin dos hostals, a migjorn del nucli, en un lloc preminent conegut com els Hostalets.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

L'origen del poble d'Ivorra es remunta a l'època medieval en bastir-se un castell o torre fortificada, al redós de la qual va anar creixent el nucli de població. Els petits nuclis que poblen La Segarra van néixer de la mateixa manera. No obstant això, el lloc ja era poblat anteriorment, com ho demostren els jaciments arqueològics del Tossal de les Forques, que situarien els primers habitants en època ibèrica. Aquests primers assentaments estarien situats a prop de les fonts de Santa Maria i van donar lloc a un petit nucli primitiu, posteriorment presidit per l'església de Santa Maria, esmentada ja al segle XI.

Amb l'arribada de la invasió sarraïna i la construcció de la torre de guaita en la punta d'un serrat proper, aquest es va convertir en un indret més segur, en una època de forta violència i inseguretat, situat com estava en zona fronterera. Així, al voltant d'aquell castell es va anar edificant el poble fortificat i clos, que en un temps s'anomenava Les Ivorres, per l'existència dels dos nuclis de població: l'Ivorra subirana, o de dalt, i l'Ivorra jussana, o de baix. Un altre possible assentament humà, del qual parla P. Madoz a mitjans del segle XIX, anomenat Tortrí, no sembla que sigui versemblant, tal com anota Agustí Duran i



Imatge que ens mostra l'estructura d'una possible bestorre a la cara nord del nucli, pel carrer Sota Eixides, reminiscència medieval del nucli emmurallat (Arxiu fotogràfic de Jaume Coberó)

Sanpere (veure l'entrada Tombes de les Planes, en l'apartat d'arqueologia).

La primera notícia documental en què apareix el nom d'Ivorra data del 1031 en una escriptura de venda i durant tot el segle XI i posteriors són molts els documents que en parlen, tots ells relacionats amb els comtes d'Urgell (veure l'entrada Torre del Castell d'Ivorra, dins d'arquitectura civil). Aquests documents parlen d'Ivorra com d'un castell o una vila fortificada. De fet, els vestigis que en queden així ho testimonien. Tot i que les esglésies, tant la parroquial de Sant Cugat com les de Santa Maria i de Sants Gervasi i Protasi, foren donades a la canònica de Solsona en 1076, els comtes d'Urgell van tenir el domini eminent del terme, que es va perllongar fins



Panoràmica del nucli d'Ivorra en una imatge recent, vista des de la partida de les Escomes, al nord de la població; amb la torre i l'església en lloc destacat

que va passar al vescomte de Cardona, segurament per raons de parentiu, ja entrat el segle XIV. Quan Cardona es va constituir en comtat, l'any 1375, en la relació que es fa dels seus dominis, apareix Ivorra amb 25 focs. A partir del 1491 la senyoria del lloc depengué del ducat de Cardona, fins a l'extinció del feudalisme, a principis del segle XIX.

Dintre de les divisions territorials, Ivorra pertanyia a la Vegueria de la Segarra amb capital a Cervera, tot i que al segle XVI el duc de Cardona va establir-ne la capital a Torà.

En el segle XII va sorgir el llinatge o cognom d'Ivorra que s'estengué, degut a la reconquesta i a la repoblació, per tot el país valencià, on actualment és força freqüent. Igualment es troba el cognom d'Ivorra entre els templers de Granyena a partir del segle XIII. Garcia Carraffa, en "El solar catalán-valenciano-y balear, II" (San Sebastián 1968), citat per Català i Roca en "Els castells catalans", esmenta el cognom d'Ivorra en aquests termes: "De la villa de Ivorra (cuyo nombre tomó) del part. jud. de Cervera (Lérida). Tuvieron también casa en Guardia Alada, lugar del municipio de Montoliu de Cervera. Se extendieron por Valencia. A dicha casa perteneció: Don Guillermo Ramón de Ivorra y Salbá, barón de Cervelló, que casó con Doña María Manuela de Villalonga y Sayol y fueron padres de Doña Catalina de Ivorra y Villalonga, esposa de Don Javier Copons, barón de Sant Vicens. Armas: De gules, con tres piñas de oro puestas en triángulo, y bordura de azul con ocho flores de lis de plata. Otros pintan de oro las flores de lis de la bordura. Otros ponen las flores dentro del escudo, a modo de orla".

Un altre llinatge propi d'aquest lloc va ser el d'Hospital, que ja apareix en el fogatge de 1497, un membre del qual, Mn. Hospital d'Ivorra, va ser un dels professors proposats per a l'escola d'alts estudis de Gramàtica i Lògica de Cervera el 1624. A raó d'aquest cognom val a dir, també, que a Ivorra tradicionalment hi ha hagut la creença que, en temps llunyà, va existir un edifici destinat a hospital, fins i tot hom localitza aquest edifici rere els murs de cal Millàs; pensem, tanmateix, que es tracta d'una afirmació totalment infundada, primer perquè no hem trobat cap referència documental que vagi en aquesta direcció i segon perquè creiem que tot plegat és fruit d'una associació d'idees errònia entre el cognom i el suposat edifici, a la qual s'ha d'afegir la partida de terme, localitzada davant de cal Millàs, i coneguda amb el nom de les Costes de l'Hospital.

Un cognom famós també va ser el de Fontanet, gràcies al mestre vidrier Gil Fontanet, fill d'Ivorra, que a finals del segle XV va restaurar els vitralls de Santa Maria de Cervera i va cloure la O que hi havia damunt del portal principal del temple, tal com esmenta l'historiador Pere Verdés. El mestre Fontanet també va treballar a l'església de la Mercè i a la catedral de Barcelona, als monestirs de Valldonzella i de Pedralbes, a la Seu de Lleida i al Palau de la Generalitat. Gil Fontanet va donar lloc a una important nissaga de vitrallers i pintors del segle XVI.



De l'any 1965 tenim aquesta imatge amb el detall de l'escut dels Tristany, a la cantonada de cal Nuix (fons A. Duran i Sanpere-AHCC)

aquest cognom com d'origen barceloní i al segle XII el situen a les terres de Lleida. El cert és que a Ivorra hi són, almenys, des del segle XV, cosa que sabem pel capbreu esmentat. Més endavant, en un altre capbreu manat pel duc de Cardona, apareix Bernat de Tristany ostentant la carlania d'Ivorra des del 1682. Aquest Bernat de Tristany el va succeir el seu fill, l'eclésiàstic Pere de Tristany. Una branca d'aquesta família s'establí a Ardèvol vers la meitat del segle XVII. Són aquests Tristany d'Ardèvol els que van destacar en les guerres carlines del segle XIX, sobretot Benet Tristany i Rafel Tristany. Al segle XVIII aquesta família es va emparentar amb la de Perpinyà de Torà, per la unió en matrimoni de Pere de Tristany i Padellàs amb Teresa de Perpinyà. El seu fill Miquel de Tristany i de Perpinyà va morir sense fills i deixà com a hereu universal Francesc de Nuix (veure l'entrada Cal Nuix, a l'apartat d'arquitectura civil). Hem de fer constar que les propietats de la família Tristany estaven constituïdes per 35 unitats patrimonials (que s'ampliaren a 50 en temps de Francesc de Nuix), entre peces de terra, cases i molins. A part de l'establiment de beneficis i donacions a favor de la Clerecia d'Ivorra, van subvencionar la construcció de l'actual edifici de l'església.



Un dels beneficis eclésiàstics que manà crear Miquel de Tristany fou el de Sant Antoni Abat, el capellà titular del qual vivia en l'actual ca l'Isidre, abans casa Salavert i posteriorment Camats. Aquesta imatge, de l'any 1983, mostra el carreró que hi donava accés (Arxiu fotogràfic de Jaume Coberó)

títols nobiliaris dels Tristany en la persona de Francesc II de Nuix (1739-1809), fill del matrimoni entre Teresa de Perpinyà Tristany i de Bardaxí i Marià de Nuix i Gallart. Aquest últim va casar en segones núpries amb l'esmentada Teresa de Perpinyà, de Torà, quan hi exercia el càrrec de Veguer a les ordres del duc de Cardona. La família Nuix va aconseguir d'aplegar precisament en temps de Francesc II de Nuix, primer Baró de Perpinyà, a més de l'herència de la baronia, les propietats de les diverses famílies que, per manca de successors, aflüïren a la casa Perpinyà de Torà. Fou la successora de les castlanies de Calonge, Ivorra, Farran i Pujalt. Un altre membre destacat de la família fou Joaquim Maria de Nuix (1816-1866), el qual s'encarregà de recuperar per a la família, després d'un plet, una important heretat entre les comarques del Segrià i la Noguera que havia pertangut a la comunitat de preveres d'Ivorra. De fet el famós plet fou iniciat en temps Francesc II, avi de l'esmentat Joaquim, quan reclamà gran part dels béns esmerçats per la família Tristany en la creació de beneficis a favor de la Comunitat de Preveres de la vila d'Ivorra.

En relació a Ivorra, Joan Amades recull una llegenda cavalleresca, contada per Pau Soler, de Lleida, en 1935. Per la seva curiositat la copiem íntegrament: "El senyor d'Ivorra va tenir fortes batusses amb el senyor de Corbins que van durar set anys. L'un i l'altre es feien tant mal com podien, es cremaven els sembrats i els boscos, calaven foc a les propietats i hisendes de l'un i de l'altre. Al cap de set anys van fer les paus, i en testimoni de concòrdia, segons era costum cavalleresc d'aquells temps, es van canviar llurs mullers. La dama d'Ivorra va anar a viure i a servir set dies al senyor de Corbins i la muller d'aquest va anar al castell d'Ivorra. Al cap de nou mesos, una i altra van tenir un fill, amb gran meravella i joia de llurs marits, puix que cap dels dos matrimonis en tenien i ansiaven molt tenir-ne. La filla de la dama d'Ivorra tenia tota la fesomia del senyor de Corbins, i el fill de la muller d'aquest cavaller era pastat amb el senyor d'Ivorra. La barreja de famílies no hauria pogut resultar millor per més que ho haguessin volgut. Les dues famílies es van reunir i van decidir prendre les dues el mateix nom, i van adoptar les dues el mateix escut per distintiu familiar. Tots estaven conformes en fer-ho així, però a tots els doia sacrificar el seu nom perquè prevalgués el de l'altre. Van convenir subjectar-se a la sort, van tirar daus enlaire i el que va obtenir més punts va guanyar. Va ser el d'Ivorra, i des d'aleshores el senyor de Corbins, que tenia en l'escut set corbs petits, va adoptar per armes les pinyes i els liris del d'Ivorra, i passà a dir-se Iborra de Corbins, per diferenciar-se del vell senyor d'Ivorra."

Com a anècdota curiosa de la història d'Ivorra, cal esmentar el fill natural que el rei Ferran II, el Catòlic, va tenir amb la dama catalana Aldonça d'Ivorra. Es tracta d'Alfons d'Aragó (1470-1520), que va ser Arquebisbe de Saragossa i és anomenat pel rei Ferran II com a "nuestro muy caro e muy amado fijo". Des d'aquest càrrec va ser l'alter ego del rei exercint com



De l'any 1983 és també aquesta imatge de l'antiga rectoria amb les restes dels murs de la primitiva església romànica de Sant Cugat, consagrada el 1055 i donada a la canònica de Solsona al 1076 (Arxiu fotogràfic de Jaume Coberó)

a Lloctinent General del Regne (també dit Virrei) i es convertí en el centre de poder des del qual es governava l'Aragó. A la mort del rei fou designat regent de la corona catalano-aragonesa, a l'hora que el cardinal Cisneros ho era del regne de Castella. Aquest fill del rei Ferran II, descendent d'Ivorra, tingué set fills, dels quals, Joan i Ferran, ocuparen també la seu arquebisbal de Saragossa.

Francisco de Zamora, en el seu viatge a Catalunya, el 29 d'octubre del 1788 passa per Ivorra "que está situado en una eminencia y así sus calles son muy malas. La iglesia, que la ha hecho Pons, es buena y mejor su portada. La ha costeado Don Miguel de Tristany, natural de esta villa, y también han dejado una especie de fundación para la comunidad y la enseñanza. Tiene aquí una buena casa". Respecte als mitjans de vida afirma que "se coge trigo, aceite y mucho vino. Hay una torre circular muy antiquísima, situada en lo más alto". Acaba la seva descripció dient que "tiene unos 100 vecinos. Es el único pueblo que vimos en decadencia. Lo más singular de él son el Sant Ducte (sic) y la lápida que llevamos copiada". La descripció que fa Madoz del nucli d'Ivorra a començament del segle XIX és així: "se halla sit. parte en la pendiente occidental de un cerro, y parte en la cumbre de él, dominada de los vientos S. y O. con clima templado en verano y bastante frío en invierno, pero sano. Se compone la pobl. de 59 casas inclu-



Panoràmica actual (abril de 2001) d'Ivorra des de ponent, amb el santuari, cal Closa i cal Sangrà en primer terme i el nucli encimbellat al fons

sa la de ayunt. que está en el centro de las que ocupan la pendiente del cerro indicado, todas ellas de ordinaria construcción, cárcel pública de muy poca seguridad al pie de una torre al parecer del tiempo de los moros, que sirve de atalaya y defensa de la pobl". Per la seva part, Ceferí Rocafort, a finals del segle XIX, diu que Ivorra "consta de 96 edificis y 88 cases y alberchs escampats pera los serveys agrícols, ab una població total de 266 habitants de fet y 264 de dret. L'any 1831 comptava 380 ànimes en lo Corregiment de Cervera y lo senyoriu era del Duch de Cardona".

Els mitjans de vida de la població d'Ivorra sempre han estat els relatius a l'agricultura i més modernament a la ramaderia. Durant la Edat Mitjana la comarca de La Segarra va ser d'un potencial agrícola molt gran. La producció de blat va arribar a ser molt important, cosa que palesa la quantitat de molins de farina escampats per la comarca i més encara a Ivorra, on en una extensió reduïda s'acumulaven fins a set molins fariners, aprofitant l'aigua de les fonts a través de la riera d'Ivorra. A partir del segle XIV aquesta producció esdevé més important ja que el pa es converteix en un element bàsic de la dieta alimentària. Tanmateix, el cereal no va ser la única font d'ingressos per l'agricultura, ja que, des del segle XIII també hi va haver importants plantacions de safrà. Durant els segles XIV i XV, el consum de safrà es va estendre per tot Europa i s'utilitzava en la cuina, la medicina, els perfums i el tint de roba de luxe. Això va permetre l'extensió de la producció de safrà a la comarca, arribant a ser molt importants els mercats de Cervera, Torà i Guissona, entre altres.

Fogatges. Al fogatge de 1497 del Ducat de Cardona, Ivorra apareix amb 45 focs. Aquest era: "Mn. Lobera, Mn. Guerau Çatorre, Guim Soler, Guim Fontanet, Ramon Braquets, Joan Molnell, Pere Sanctgra, Bernardi Berenguer, Anthoni Soler, Bernat Poses e Johan Poses, Anthoni Bosch, Anthoni Çatorre, Bonanat Verdera, Johan Hospital, Johan Salavert, Johan Gavà, Guillem Gavà, Vicens Çatorre, Bartomeu Mascaró, Johan Vinyes, Ramon Broquet, Pere Pedrafita, Anthoni Hospital, Nicholau Argerichs, Ramon Formiguera, Borrell lo Canterer, Johan Millars, Vicens Basquet, Lluís Soler e Ramon Soler viuen en comú, Ramon Pere Çatorre, Ramon Millars, Johan Tristany, Johan Sala, Johan Hospital, Jaume Guitart, Anthoni Soler, Manuel Argimir, Anthoni Alzinella, Pere Çatorre, Pere Sala, Tomàs del Scur, Jaume Poses, Guillem Terragó, Pere Coletes i Francesch Morera. Ivorra figura en la còpia i nòmina de les col·lectes, ciutats, viles i llocs de Catalunya, dins la "Collecta de Cardona": "A 18 de agost 1553 dins la vila de Tora en Miquel Çatorre jurat del loch de Ivorra denuncia los focs següents de dit looch com a par en lo libre dels fogatges cartes 144". Aquest fogatge de 1553 informava de 48 focs: 46 laics i 2 capellans. Aquests eren: "M^o Nofre Millas, M^o Antoni Bertran, Miquel Çatorre, Johan Molnell, Vicent Broguer, Johan Millas, Pere Sengra, Antoni Jordana, Jaume Ros, Bernat Tristany, Miquel Bosch, Antoni Poses, Miquel Çatorre (menor),

la viuda Martina, Bernat Çalavert, Johan Llorens, Jaume Cerroll, Anthoni Arenes, Pere Vinyes, Anthoni Spitall, Berthomeu Prats, Pere Ricart, la viuda Pedrafitta, Pere Spitall, Gili Tristany, Johan Formiguera, Bernat Sala, Pere Forner, Franci Cervalls, Anthoni Marti, Peramon (sic) Millas, Valenti Rech, Anthoni Soler, Francesch Spitall, Johan Bertran, Anthoni Suciardes, Anthoni Tarroll, Johan Morera, Bernat Poses, Pere Balaguer, Pere Mas, Pere Çatorra, Perot Cala, Miquel Cegues, Jaume Tarrago, Pere Caletes, Francesch Morera del Mas i Pere Antoni Argimir". Els fogatges precedents, de 1497, 1499-1501 i 1553, permeten constatar una estabilitat demogràfica des del tombant s. XV fins mitjan s. XVI. Del segle XVII no se'n té referències, en canvi el segle XVIII coneixerà més treballs estadístics pel que fa a la població; destaquem en primer lloc el treball de Josep Aparici del 1708 en què Ivorra figura amb un total de 50 cases. Del 1716, publicat un any més tard sota el títol de "Relación de las Personas que componen las Ciudades, Villas, y Lugares del Principado de Cathaluña con distinción de Beguerios" s'assenyala el següent respecte d'Ivorra: "Te de llargaria 3 quarts, de ampla 1 quart y mitg, de rodaria 2 horas 2 quarts: afronta a llevant ab Viver y Vichfret y a tremontana ab Tora. Te 45 casas y 146 personas". Tot i l'error de situació del nucli respecte dels pobles veïns de Viver



El santuari de Santa Maria abans de la seva restauració. L'obra, que substituïa la primitiva església romànica, ha esdevingut i esdevé un dels símbols més evidents d'Ivorra, que recorda el miracle eucarístic conegut popularment com el "Sant Dubte" (Arxiu fotogràfic de Jaume Coberó)

i Vicfret, el fet de mesurar el terme no deixa de ser interessant i alhora curiós. L'any 1717 Ivorra figurava amb "47 homes", amb l'afegit que no hi ha ni "caballeros" ni "pobres". Dividit el Principat de Catalunya en corregiments, el 1719 tenim un nou cens (segons J. Iglesias, partint de les dades obtingudes el 1716) recollit en l'obra "Noticia del Principado de Cathaluña, dividido en corregimientos con expresión de las Ciudades, Villas, Lugares y Quadras en sus confrontaciones y jurisdicciones y en el numero de casas y habitantes de ellas"; dins el corregiment de Cervera hi figurava òbviament Ivorra: "Es lugar, las jurisdic. son del Duque de Cardona, tiene 60 casas juntas con 146 habits. Su situación es en un fondo, linda a levante con Castellfullit y Pontell (sic), a mediodía con el mesmo, a Poniente con Viver, y a

Tremontana con Viver, y Bifret". Finalment, el cens de Floridablanca del 1787 ens dona també xifres d'Ivorra; en concret ens diu que el nucli té 298 habitants, dels quals 160 habitants són solters o solteres, 106 és el nombre de casats i casades, i 32 habitants més sumen els vidus i les vídues; ens parla també que en el nucli hi ha: "Curas 1, Beneficiados 2, Tenientes de Cura 1, Labradoros 20, Jornaleros 10".

Etimologia. Pel que fa a l'origen del topònim Ivorra, n'hi ha que el situen en època pre-romana. Moreu-Rey i Coromines parlen d'una arrel ibero-basca, IB, aigua, present en un grup de noms com Ibarra, Ivars i el nom basc de riu, ibai. El mateix Coromines apunta l'origen d'Ivorra com provenint d' IB-URR-A, amb el significat de "riba" o "vall". Balañà, per la seva banda, proposa una etimologia aràbiga, emparentant-lo amb el mot "(al-)jibúra", amb el significat de "ribes" o "gual". Sigui com sigui, estem parlant d'un indret relacionat amb l'aigua.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Encimbellat en el puig i servant encara l'estructura urbana d'època medieval, amb la torre i els portals, Ivorra esdevé un bon exemple per explicar l'evolució d'un nucli urbà que neix a l'època altmedieval, en ple procés de feudalització de la societat i d'encastellament. Llàstima que les construccions de la darrera del segle XX no sempre han estat respectuoses i coherents amb l'entorn.

El terme d'Ivorra aplega un bon nombre de masoveries, totes nascudes durant els segles XVIII i XIX, quan s'amplia la superfície de conreu més enllà de les immediacions del nucli urbà. L'existència d'aquestes masoveries va fer innecessària la construcció de cabanes com succeeix en altres termes, evidentment més propers a la Segarra més plana. Properes al nucli, nascudes o no com a masoveria, trobem també diverses edificacions exemptes, com els Hostalets (nascuts al segle XVIII, com a hostal), cal Sangrà, cal Closa, cal Paredador, cal Segués, cal Molins, cal Tarruella, La Morera, cal Mateu, cal Puig Satorra, cal Mundons, cal Farran i cal Prat, a més dels habitatges que neixen amb la fàbrica destinada a farinera, posteriorment fàbrica de ciment i guix.

Ivorra celebrava festa tradicionalment per Sant Antoni Abat (17 de gener), per la Candelera (2 de febrer) –que coincidia amb la Festa Major d'hivern–, per Sant Isidre (15 de maig) i finalment per la Mare de Déu d'agost (15 d'agost), que coincideix encara amb la Festa Major d'estiu. Actualment també es continua celebrant la festa de Sant Antoni Abat i la de Sant Isidre, amb sengles dinars de germanor, així com la Festa Major d'Hivern, el primer cap de setmana de febrer. Al Santuari de Santa Maria se celebra un aplec anual el segon diumenge de Pasqua o Pasquètes, per celebrar el Sant Dubte, amb l'assistència dels pobles de la rodalia, en especial de Torà, que hi té establert un vot de poble. Antigament la gent de Torà venien en processó i creu alçada.

Altres notes d'interès relatives a Ivorra és l'evolució

de la seva població de dret que, en clara tendència a decreixer –seguint la dinàmica de la població segarrenca de traslladar-se als nuclis comarcals amb més serveis, cas de Torà, Sant Guim, Guissona o Cervera–, ha passat de 216 habitants (1975) a 147 (1994), passant pels 199 (1981), 190 (1986) i 152 (1991); el darrer recompte, tanmateix, ens parla d'una esperançadora puja amb 163 habitants, dels quals 86 són dones i 77 homes; 125 viuen al nucli mentre que 38 constitueixen la població disseminada; la piràmide d'edat mostra el següent repartiment: 25 habitants fins a 25 anys, 56 habitants fins a 50 anys, 48 habitants fins a 75 anys i 34 habitants de més de 75 anys.

A banda de l'interès que puguin suscitar en el lector les troballes i jaciments arqueològics, les obres d'arquitectura, així com d'escultura, orfebreria, pintura i gravat que descrivim en endavant, Ivorra esdevé un punt d'interès geològic pel serrat guixós, en altre temps –i encara avui– explotat per a la construcció, concretament per l'empresa Ciments Malland de Castellfollit de Riubregós, del qual destaquem la Cova d'en Cunillo o d'Enconills. No podem oblidar tampoc el fet que Ivorra esdevé una mena d'oasi dins les seques terres segarrenques, amb nombroses fonts al llarg del vessant conegut com la "Garganta" o torrent d'Ivorra que han portat la vida i han facilitat l'establiment humà des de temps prehistòrics.

BIBLIOGRAFIA

- Àlbum meravella. Llibre de bel·leses naturals i artístiques de Catalunya*, vol. IV. Barcelona 1931, ps. 279-282 i 288.
- AMADES, Joan: *Folklore de Catalunya. Rondallística*. Barcelona 1950, p. 1363.
- Arxiu fotogràfic de J. Coberó. Torà.
- Arxiu fotogràfic de l'Institut Amatller d'Art Hispànic. Barcelona.
- Arxiu patrimonial de la família Nuix (Cervera), lli-galls "Patrimoni d'Ivorra", "Títols de noblesa" i "Capellanies d'Ivorra".
- Fons Agustí Duran i Sanpere, fotografies (AHCC). Cervera.
- BACH, Antoni: *Història de Cardona*. Barcelona 1992, p. 167.
- BURGUEÑO, Jesús: *La dialèctica entre comarca popular i comarca administrativa: Segarra i Urgell*, dins *La Segarra i l'Urgell, tan a prop i tan lluny*, vol. I. Hostafrancs 2000, ps. 11-40.
- Catalunya romànica*, vol. XXVII. Barcelona 1998, ps. 42 i 43.
- COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps. 60-66, 193-195, 282 i 283.
- COBERÓ, Jaume: *Les guerres carlines a Torà i conca del Llobregós*. Torà 1986, ps. 171-173.
- COROMINES, Joan: *Onomasticon Cataloniae*, vol. IV (D-J). Barcelona 1995, ps. 456-458.
- COSTA TURELL, Modesto: *Catálogo alfabético de los Grandes de España y Títulos del Reino, separata del Tratado completo de la ciencia del Blasón*. Edició fac-

simil. València 1993, p. 252.

-COSTA BAFARULL, Domingo: *Memorias de la Ciudad de Solsona y su Iglesia*. Edició original de 1799. Barcelona 1959, p. 509.

-DALMAU, Rafael (editor): *Els castells catalans*, vol. VI (primera part). Barcelona 1979, ps. 631 (fotografies), 647-653.

-Estadística comarcal i municipal 1994-95. Generalitat de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya; Barcelona 1995.

-FONS, Pere: *La Segarra*. Col·lecció *Les comarques de Catalunya* núm. 34. Barcelona 1994.

-IGLÉSIES, Josep: *El fogatge de 1497*, vol. I, p. 53; i vol. II, p. 207. Barcelona 1991.

-id.: *El fogatge de 1553*, vol. I, Barcelona 1979, p. 65; i vol. II, Barcelona 1981, ps. 433-434.

-id.: *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*, vol. I, ps. 67, 470 i 533; vol. II, ps. 907 i 944; i vol. III, p. 1233. Barcelona 1974.

-id.: *El cens del comte de Floridablanca 1787*, vol. II. Barcelona 1970, p. 299.

-*Llibre del Rectorat de Iborra (1916-1961)*. Incomplet. Arxiu Rectoral d'Ivorra.

-LLOBET, Jaume: *Nissaga. Sisè centenari d'una llar cerverina*. Edició familiar. Cervera 1993, ps. 42-45, 50-54, 59-62, 75-77, 167-170.

-LLORENS, Antoni: *Solsona en les guerres del segle XIX a Catalunya*. Barcelona 1981, ps. 200-204.

-LÓPEZ, César: *Els Tristany d'Ardèvol, carlins irreductibles*. Barcelona 1993, ps. 20-24 i aptat. fotografies i mapes.

-MADOZ, Pascual: *Diccionario geográfico, estadístico, histórico de España y sus posesiones en Ultramar*, vol. IX. Madrid 1847, ps. 379 i 380.

-Mapa comarcal de Catalunya 1:50000: Segarra-32. Barcelona 1994.

-*Papers relatius al projecte de posar una fàbrica de filats de cotó en Iborra*. Carpeta nº 17, Lligall "Propietats d'Ivorra". Arxiu Patrimonial de la família Nuix (Cervera).

-*Plànol del Servei de Valoració Urbana 1988-89*, 31TCG 62-65N. 1:1000. Centro de Gestión Catastral y cooperación tributaria.

-PONZ, A.: *Viaje de España*, vol. XIV, carta IV. Madrid 1788, p. 1266.

-RIVERA, Francesc X.: *La mentalitat medieval en el context de l'època de formació de la comarca de la Segarra*. Conferència pronunciada a Ivorra el 23/3/2001. (Inèdita).

-SERRA VILARÓ, Joan: *Història de Cardona*, vol. I. Tarragona 1966, ps. 535-536.

-TELLO, Enric: *Cervera i la Segarra al segle XVIII*. Lleida 1995, ps. 158-173.

-TURULL, Albert: *Els topònims de la Segarra*. Lleida 1991, ps. 215 i 216.

-VERDÉS, Pere: *Els vitralls de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera*. Full "Des del campanar" núm 1. Cervera (gener de 2001).

-VERDÉS, Pere: *Aproximació històrica a la comarca de la Segarra. Evolució política i econòmica*. Conferència pronunciada a Ivorra el 23/3/2001.

(Inèdita).

-ZAMORA, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona 1973, ps. 261-262.